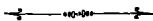

աւելի կարեւորութիւն կ'առնու այս յօդուածն ալ :

Այս է բովանդակութիւն Բաճաւար Հանդիսին Դ գրոց, որուն անխոնջ խմբագիրն ու աշխատակիցը իրենց ծանրակշիռ և աշխատալից յօդուածոց մէջ կ'արտափայլեն իրենց ուսումնական ոգւոյն զօրութիւնը : Մենք եւս ուրախութեամբ կը տեսնենք՝ որ մերթ կ'աւելան նոյն իսկ նիւթապէս նպաստողը լուրջ թերթիս մշտատեւ գոյութեան, որոց թուոյն անկին ու բազմաանոյն անշուշտ Յ. Խմբագիրն զօրութիւնը պիտի առաւելու և աճեցընէ, և պիտի թեթեւցընէ գործոյն անհնարին ծանրութիւնը :

Հ. Ս. ՍԱՐ.

ՏԱՆԴՈՒԷ

ԱՍՏՈՒԱՄԱՅԻՆ ԿԱՏԱԿԵՐԳՈՒԹԻՒՆ

ՏԱՍՆԵՐՈՐԴ ԵՐԳ

ՎԵՏԵՐՈՐԴ ՊԵՐՈՒՆԱԿ. ՀԵՐԵՏԻԿՈՍԿ

ՃԱՐԻՆԱԿԱՆ ՈՒՊԵՐԻԵԱՆ: ԳԱՆԱԼԳԱՆԴԻ

ԳԱՆԱԼԳԱՆԴԻ. ԵՒ ՓԵՐԳԵՐԻՆՈՍ Բ. ԿԱՏՍՐ

ՏԱՆԶԱՆԿԱՆԵՐՈՒՆ¹ ու քաղաքին պարբերակին Մէլէն յառաջ կ'երթայ արդ նեղ մի անցքով իմ վարժապետս, և ես ալ իր ետեւէն :

1. Տես Նրդ Թ. Ժան. 301 :
2. Բառ առ բառ. ո՞վ վեհ առաջինն էր, զօրոշքին. 0 virtutis somnia.

3. Զոր՝ մաս Երուսաղեմի, ուր ըստ սուրբ Գրոց՝ վերջին դաստաստաւը պիտի ըլլայ. Հմմտ. Յովն Գ. 2-12 :

4. Իմաստասէր արեւնացի, որ կ'ուսուցանէր թէ մահուամբ կը կորուստի ամբողջ մարդը, հոգի և մարմին, հասարակաց կարծեաց հաւկառակ :

5. Ֆարինազան տեսնելու, Հմմտ. Դթ. 2. 79 :

6. Այ թէ մասնաւորօրէն քեզմէ ծածկելու, այլ շատխոսութեամբ քեզք չձանձրացնելու համար. և առաջին անգամը չէ որ դիտ առ այն (քեզ խօսելու) կը յորդորես. Հմմտ. Դթ. Գ. 51. 76, Թ. 87 :

7. Փլորենտինա :

« Ո՞վ վեհ հանճար², սկըսայ, որ ինձ չըրնէ տա՛ն Ուղածիդ պէս՝ պարուեսակներն ամպարիչտ, խօսէ ինձի ու փափաքներս գոհացուր :

Շիրիմներուն մէջ պառկողները արեւօք Կարելի՞ է տեսնել : Արդէն վերցուած են Կափարիչներն ու պահապան ալ չըլլայ » :

Եւ նա ինձի. « Անոնք բոլոր 'տի գոցուին Յովսափաթու ձորէն³ երբոր Հոս դառնան Մարմիններով՝ զոր վերը հոն թողուցին :

Այս կողմն ունին գերեզմանները իրենց Եպիկուրի⁴ Հետ բոլոր իր Հետեւողք, Ռոնք հոգին կը մեղցընեն մարմնոյն Հետ :

Սակայն ինձի ըրած Հարցմանըդ մասին Հոս ներսը քիչ ատենէն գոհ պիտի ըլլաս, Եւ ինձ լրածա իղձդ⁵ ալ պիտի կատարուի » :

Եւ ես. « Բարի առաջնորդ սրբուրս եթէ Գեզ չեմ բանար, քիչ խօսելու համար է՞, Եւ զիս՝ ոչ լոկ Հիմակ՝ առ այն զըրդեցիր » :

« Տոկանդ, որ ողջ քաղքին մէլէն կըրակի՝ Կ'անցնիս կ'երթաս խօսելով այդպէս համեստ, Բարեհաճէ այս տեղը կանգ առնելու :

Յայտնի կերպով կը ցուցնեն քու խօսքերդ Որ դուն ծնած ես այն Հայրենեաց՝ մէլ ազնիւ՝ Որուն գուցէ շատ վնասարեք՝ եղայ ես » :

Դամբաններէն մէկէն այս ձայնը ելաւ. Յանկարծակի : Որուն համար վախնալով

Քիչ մ՝ աւելի առաջնորդիս մօտեցայ :

Եւ ան ըսաւ ինձի. « Դարձիր, Բն կ'ընես, Ֆարինազան » տես հոն՝ որ ոտք է ելեր :

Մէլէն վեր զինքն ամբողջովին տի տեսնես » :

Աչքերս արդէն յառեր էի անոր վրայ, Եւ նա կուրծքով ու ճակատով կը արնկուէր,

Կարծես դժուրքին դեմ քամահանք մ՝ ունէր

8. Պատերազմելով Փլորենտինայ Կուէլֆեանց դէմ, որոնցմէ 10000 հոգի մեռան :

9. Ֆարինազա, Ուպերդեանց ազնուական ընտանիքէն, քաջամարտ մարդ և զորիս Փլորենտինայ Կիպելլինեանց՝ Ի Մոնտաբերդի՝ Արպետ գետին մօտ, որ կը հոգի Սինայի քովէն, արիւնահեղ պատերազմով մը յաղթեց Կուէլֆեան ընտանիքին (սեպտ. 1260), և յաղթանակաւ Փլորենտինա մտնելով, ուրկից նախ աքսորուած էր, արտաքսեց թալար Կուէլֆեանները : որոնց մէջ էին նաեւ Տանդէի նախնիքը : Բայց երբ Կիպելլինեանք՝ այն յաղթութեամբ շփուցած՝ որոշեցին կործանել Փլորենտինան, դէմ կեցաւ նա հռովմեական քաջամարտութեամբ, և միայն իրեն շնորհիւ ազատեցաւ Փլորենտինա : Տանդէ իրաւունք կու տայ մեծանն քաղաքացիին, բայց չի ներեր անհաւատին :

Եւ առաջնորդս իւր ժիր, արի ձեռքերով (մեծ, Երիմիաիւսն մէջ զիս վարեց՝ դէպ ի ան, ինձ ըսելով. « Խօսքերդ ըլլան պարզ, կը- Երբես անոր դամբանին ոտքը Հասայ, (արուկ) : ինձ նայեցաւ քիչ մ', ու գրեթէ զայրագին Հարցուց ինծի. « Որո՞ք էին թու նախնիք » : Ես որ էի Հնազանդելու¹⁰ փափաքող, Անպատրուակ ըսի անոր ամէն բան. Այն ատեն քիչ մ' յօնքերը վեր քուսակով, Ըսաւ. « Անգուժ կերպով եղան Հակառակ Անոնք ինծի եւ իմ նախնեաց ու կողմիս, Ուստի զիրենք քաղորդէի երկու Հեռ¹¹ » : « Այո՛, սակայն երկու անգամ ալ անոնք Ըսի իրեն, դարձան ամէն կողմերէ¹², Բայց ձերոնք չաւ չարկեցան այն արուեստ¹³ : Այն ատեն բաց չիրենք ըրենէն դուրս ելաւ Ըստեղծի¹⁴ մ' ասոր թովէն՝ մինչեւ իւր ծնոտն : Կարծեմ թէ նա ծուկնի վրայ ալ եկած : Նայեցաւ շուրջս, կարծես իղձ մը ունէր Տեսնել՝ թէ Հետս արդեօք ուրիշ մէկը կար. Ու երբոր իր կտակոնն ի սպառ ջըրկեցաւ, Լալով ըսաւ. « Թէ Հաճեալիդ բարձրութեամբ Կը համարդես այս կայր բանտին մէջէն դուն, Ո՛րք է որդիս, ինչո՞ւ Համար Հետըդ չէ՞ »¹⁵ :

Եւ ես անոր. « Ես ինքնիրեն չեմ գար, Նա որ սպանէ Հոն՝ ինք զիս Հոս կը բերէ, Ձրդ գուցէ քու կուխոյ¹⁶ որդիդ անգոսնեց » : Իրեն խօսքերն եւ տեսակն իւր պատիժին¹⁷ Արդէն տըսած էին անոր անուսն ինձ, Որով եղաւ իմ պատասխանս անթերի : Անմիջապէս լրտկելովդ դուչեց նա. Ինչո՞ւ ըսիր, անգոսնեց¹⁸, ան չ' անպիր դեռ. Չե՛ն տեսներ իւր աչքերը՝ լոյսն անուշակ » : Եւ տեսներով որ կ' ուշանա¹⁹ քիչ մը ես Տալու իրեն ըրած հարցման պատասխանն, Կը ընակի վրայ ինկաւ ու ալ չերեցաւ : Բայց միւս մեծաննն ըստուերն²⁰ որուն խնձ- (դրանքով

Կեցած էի՝ շփոխեց իւր կերպարանքն, Ձրդարձուց վիզն եւ ոչ ալ կողը ծրուց : « Եւ եթէ 'սա, առջի 'սածին յարելով²¹, Եթէ անոնք չըսորկեցան այն արուեստ, Այդ բանը զիս կ' ըլլկէ քան այս անկողինն²², Սակայն երեսը դեռ յիսուն անգամներ Ձրվառուած Հոս Թագաւորող Թագուհու²³, Պիտ' իմանա՞ծ թ' ինչ դժուար է այն ա- (ըսեստ :

10. Վերգրելութիւնն, տ. 39՞ թէ Ծարինապային, տ. 42՞ :

11. Առաջին անգամ 1248ին, Փրեղերիկոս Բ.ի օգնութեամբ, երկրորդ, 1260ին, ինչպէս ըսինք, տես ծան. 9 :

12. 1248ի աքսորումէն վերջը, Կուէլքեանք դարձան ի Փորենտիա 1251ի յունուարին, Կիպրիկեանց, 1250ի Հուլ. 20ի պարտութե- նէն յետոյ : Եւ երկրորդէն դարձան 1266ին՝ Մանթերտի Թագաւորին պարտութեամբն ու անհաւաքը : Բայց այս վերջին դարձը չտեսաւ Ծարինապայն, զի մեռած էր 1264ին :

13. Բայց ձերինները, Կիպրիկեանք, աք- սորուելէն ետքը Հայրենիք դառնալու արուեստ- ար չսորկեցան — Հոս Տանդէին պատասխա- նը՝ Կուէլքեանն է, եւ կարծես Հենգեական. բայց զողջելի Հնարք մըն է, որպէս զի անելի եւս Հենգեական եւ դառն ըլլայ այն՝ զոր քիչ մը վերջը պիտի պատասխանէ իրեն Ծարինապայն, զուշակելով աստիճան անոր աքսորուելը :

14. Գաւալաղանդէ : Գաւալաղանդեանց ազ- նուական ընտանիքէն, Հայր Հաւակաւոր Կուի- տայ Գաւալաղանդէին :

15. Փանի որ հանձնարով քեզմէ վար չի ձար : Եւ մեծ բարեկամք է :

16. Մեծ ի Փորենտիա 1250, մեռած Հոն 1302, Տանդէի առաջին բարեկամը ինչպէս կ'ըսէ ինքը իւր Նոր կիսանքին մէջ. քնարերգակ

քերթող եւ իմաստասէր : Իրեն առ Վերգրելիտս ունեցած անարգանքին պատճառը՝ անեղծուած մըն է. ոմանք կ'ըսեն, թէ՛ վասն զի Կուիտայ լատիներէն չէր սիրեր... թէ՛ վասն զի Կուիտայ աւելի կը սիրէր իմաստասիրութիւնն քան բա- նաստեղծութիւնն (ինքը քերթող...) թէ՛ վասն զի Վերգրելիտս խանդավառ երգիչ էր կայսրու- թեան (Վերգրելիտ ալ Կիպրիկեանն), եւ այլն :

17. Պատիժն իմացաւ որ անհաւատ է, խօս- քերէն՝ թէ Հայր է Կուիտային եւ հանձնարել :

18. Ինչո՞ւ անցեալ կտոր. դրժածներ, ինչ- պէս կ'ընեն երբ կը խօսուի մեռածներուն վը- րայ, ուրեմն մեռած է ան :

19. Ուշանալուն պատճառը կ'ըսէ յետոյ տ. 94, եւ այլն :

20. Ծարինապայն. տես տ. 24 :

21. Տես տ. 51 :

22. Բոցավառ :

23. Պերտեփոնէ = (Լուսին), կին Պղուտոնի դժխոյ թագաւորին. Հմմտ. Պժ. Թ. 44, Բ- մատն է Յիսուսն լուսին՝ լրումն լուսնի, որ է ըսել յիսուն ամիս չանցած (չորս տարի եւ եր- կու ամիս) : պիտի իմանաւ թէ՛ սրբաբ գոհուր է աքսորեալին՝ Փրենտիա դառնալ : Յիսուսի 1304ին թուականն՝ որուն անկարկուծիւն կ'ըլ- Լան այս տողերով, Տանդէ խիստ լաւ զիտը գայն, վատընած Սպիտակներուն Փրենտիա դառնալու Զանգերն ի դերեւ ելելով :

Ո՛հ, թէ քաղցրիկ աշխարհը դո՛ւն դառնայիր .
 Բայց ըսէ՛, էր այդքան անգուլթ է այդ ազգն՝²⁴
 Իմիններուս²⁵ դէմ՝ իր բոլոր օրինաբ՛
 Եւ ես անոր. « Կոտորածներն ու նախնիրք
 Որ ներկեցին կարմիր՝ Արպեայ²⁶ ալիքներն,
 Մեր ատեանին այդպէս հրաման տալ կու
 Հառաչելով գլուխը շարժեց և ըսաւ. (տան» :
 « Այն կըռուին մէջ միայն շէի, և եթէ
 Պատճառ չըլլար, չէի շարժիր այոյց հետ :
 Բայց ես միայն էի հոն ուր ամէն ոք
 Հաւանեցաւ որ կործանուի Փլորենտիա,
 Ու միայն ես ճակատաբայց դէմ կեցայ » :
 « Ո՛հ, թէ հանգիստ վաշեյր օր մը սերունդդ .
 Բայց կ'աղաչեմ ըսի, լուծէ այն հանգոյցն,
 Որ հոս ահա միտքըս պատեց պաշարեց :
 Թէ չեմ տեսիր, կարծեմ կանխաւ կը տեսնէք
 Դուք՝ ինչ որ հետը կը բերէ ժամանակն,
 Եւ ներկային մէջ ուրիշ կերպ կը բռնէք » :
 « Մենք կը տեսնենք, ըսաւ, իրերն ապագայ
 Նշման անոնց՝ որոնք տըկար աչք²⁷ ունին .
 Գերազոյց Տէրն գեւ այդքան լոյս կը շնորհէ :
 Երբ մօտենան²⁸ կամ կատարուին, կը մըթնէ
 Մեր միտքն, ու այլ²⁹ եթէ չըրբեն մեզի լուր՝
 Զեր վիճակին վրայօք ոչինչ չենք գիտեր :
 Ուստի կըրնաս հասկընալ դուն՝ որ բոլոր
 Տի խափանուի մեր գիտութիւնն այն կէ-
 (տէն³⁰)
 Երբոր դըռնակն ապագային ալ գոցուի » :

Սըխալումիս վերան իրբեւ զըղչացած³¹
 Ըսի ես այն ատեն. « Ուրեմն ըսէք դուք
 Այն ինկածին³²՝ որ իւր որդին կ'ապրի դեռ :
 Եւ եթէ քիչ մ' առաջ լուռ մօռնի մընացի³³,
 Ըսէք իրեն՝ որ զայն ըրի, գի էի
 Տարակոյտի³⁴ մէջ գոր ինչ դուք լուծեցիք » :
 Եւ իմ վարպետս արգէն իսկ զիս կը կանչէր,
 Ուստի հոգին աղաչեցի որ փութով
 Ընէ ինծի թէ մի կար հոն իրեն հետ :
 « Ինչ հետ կ' պառկին հոս հագարէ աւելի,
 Ըսաւ, Երկրորդ Փրեղերիկոսն³⁵ հոս ներսնէ,
 Եւ Կարգիւնայն³⁶, և այլք զորոնք կը լըռեմ » :
 Ու ծածկուեցաւ. և ես քայլերս ուղղեցի
 Դէպ հին քերթոյն, որոնցով մըտքիս մէջ
 Խօսքերն՝ որ ինչ եղեանաւոր կը թուէին³⁷,
 Սկսաւ քայլել, ու մէկ կողմէն քալելով
 Ըսաւ. « Ինչո՛ւ օտարափած ես այդպէս դուն » :
 Եւ ես տնոր գոհացուցի այն հարցումն :
 « Թող պահէ միտքըդ ինչ որ դուն լըռեցիր
 Քեզի դէմ », ինչ հըրամեց այն խմատուն,
 « Եւ հիմայ ուշ դիր հոս », ու մտաւ լըռեցուի :
 « Երբ գըռնեալս հանդէպ քաղցրիկ մանահին³⁸,
 Անոր³⁹ մարմն վեհ աջն ամեն ինչ տեսնէ³⁹,
 Իրմէ պիտի սորվիս կեանքիդ ճանապարհն » :
 Յետոյ իր ոտքը ձախակողմ դարձուց ան .
 Որմը թողով դէպ ի կեդրոնը⁴⁰ եկանք,
 Ճանապարհէ մ' որ կը տեսնէր դէպ հովիտ մ',
 Որուն քարը հոտը մինչեւ վեր կը հասներ :

136

Շարայարելի Թրգմ. Լ. Ա. ՂԱԶԻԿԵԱՆ

24. Փլորենտացիք. — 25. Իմ սերնդեանս, չաւակներուս :

25. Կ'անկարէկ Մոնտաբլեդիի պատերազմը, տես ծան. 9 :

26. Եթէ զօրաւոր պատճառներ չունենայի, պիտի չշարժէր սերունդներուն հետ՝ ընելու այն կոտորածները. բայց միայնակ էի ի Հեմբուրի, ուր ամէն ոք հաւանեցաւ որ կործանուի Փլորենտիա, և ես ճակատաբայց պաշտպանեցի զայն. տես և ծան. 9 :

27. Հեռառես են :

28. Ուրեմն Գաւալզանդէ շէր գիտեր իր Կուլտայ որդւոյն մերձաւոր մահը :

29. Դատապարտեալք :

30. Վերջին դատաստանէն ետքը, երբ այլ եւս ապագայ ժամանակ պիտի չըլլայ :

31. Գաւալզանդէի պատասխանը ուշացընենքուն համար. տես ա. 67-72 :

32. Գաւալզանդէին. — Կուլտայ դեռ կ'ապրէր տեղեանս կեղծեալ թռականին, մե-

աւս 1502ին :

33. Տես ա. 70 :

34. Նկատմամբ դատապարտելոց տեսնելուն :
 35. Որքի Հենրիկոս Զ կայսեր, և Թոմս Դի-կամորուսին : Քալ էր և մեծանձն, պաշտպան դիտանկանաց, և ինքն իսկ դիտանկան, բայց կրօնից մասին անտարբեր : Ունեցաւ երկայն և դառն կոխիկներ Հռովմայ արքունեաց հետ, որոնք ծանօթ են պատմութիւնէ :

36. Հոկատախմտու Ուալտերանց, որ մեծ ազդեցութիւն ունէր Հռովմայ արքունեաց մէջ, և այնչափ յարեալ էր Կիպելլինեանց, որ կը պատմուի թէ անգամ մը բերնէն այս խօսքը ելած ըլլայ. « Եթէ հոգի մը կայ, ես զայն կը կորնցնեմ Կիպելլինեանց համար » :

37. Պարինադայի խօսքերը, որոնք իր աք-սորը կը մարգարէանային :

38. Երանուհիին. — 39. ՅԱտուած :

40. Մինչեւ հիմայ պարսպին քովէն կը քալէին :